

Terapeutiske situasjoner i kvalitative forskningsintervju. Hvordan kan de håndteres?

Christin Tønseth *christin.tonseth@VOX.no*

Stipendiat/ Cand.polit

VOX Avdeling for forskning, analyse og utvikling. Trondheim, Norge.

Innledning

Terapilignende situasjoner kan oppstå i et kvalitativt forskningsintervju. I denne artikkelen vil jeg diskutere forskerens rolle i situasjoner der det kvalitative forskningsintervjuet tenderer mot det terapeutiske. Skal man som forsker alltid søke å unngå slike situasjoner eller kan de betraktes som en naturlig del av et kvalitativt forskningsintervju? Jeg vil ta utgangspunkt i mine egne erfaringer fra intervjuene til min hovedfagsoppgave, der temaet var opplevelse og mestring av ufrivillig barnløshet¹. For å få en forståelse av problematikken, vil jeg først kort beskrive hva som er spesielt ved temaet ufrivillig barnløshet. Jeg vil også beskrive viktige elementer i min forforståelse knyttet til temaet ufrivillig barnløshet. Så trekker jeg frem en del kjennetegn ved det terapeutiske intervjuet med spesiell fokus på de etiske aspektene. Avslutningsvis vil jeg med bakgrunn i erfaringene og eksemplene fra intervjuene trekke frem det som jeg opplevde som viktig å ta hensyn til i en intervjusituasjon som tenderer mot det terapeutiske.

”Sorgen er der hele tida.” Om temaet ufrivillig barnløshet

Mitt hovedfagsprosjekt var basert på en intervjuundersøkelse blant 17 ufrivillig barnløse par, der mannen og kvinnen ble intervjuet sammen. Intensjonen var å få større innsikt i hvordan de opplevde og mestret sin ufrivillige barnløshet (Tønseth, 1992). De parene som jeg intervjuet befant seg på ulike stadier av det jeg kalte for barnløshetsprosessen². Noen av parene jeg intervjuet hadde nettopp oppdaget at de ikke kunne få barn, mens andre hadde prøvd en rekke behandlingsformer og kanskje innsett at de aldri kom til å få egne barn. Felles for dem var at de hadde oppsøkt det medisinske hjelpeapparatet ved Enhet for barnløse ved Regionsykehuset i Trondheim for utredning og behandling.

Ufrivillig barnløshet blir oppfattet som et privat problem, et problem som ikke meddeles til andre enn de aller nærmeste venner eller familie. Av og til velger par å holde det helt for seg selv (Sundby, 1998). Samtidig opplever de fleste et forventningspress fra omgivelsene. Det å få barn blir vurdert som en naturlig følge av det å leve i et parforhold. Det å få barn er det ”normale”, mens det å ikke få barn vurderes som ”unormalt” (Lalos et al., 1985).

¹ Ufrivillig barnløshet er de som a) ønsker seg barn, som b) aktivt prøver å få dette barnet og som c) opplever at dette er eller kan bli et problem.

² Barnløshetsprosessen betegner perioden fra tidlig tvil til endelig avklaring på hva paret vil gjøre med sin barnløshet.

I dag finnes en rekke ulike behandlingsmetoder rettet mot å hjelpe de ufrivillig barnløse med å få barn. Stadig nye behandlingsmetoder og lang ventetid kan bidra til å skape falske forhåpninger og gjøre at de ikke fått slått seg til ro med sin situasjon (Tønseth, 1992).

Å samtale med personer om det som er det mest private i et parforhold, nemlig seksuallivet og ens egen reproduksjonsevne er en utfordring både for intervjupersonene og forskeren. Min forforståelse knyttet til temaet ufrivillig barnløshet, var svært viktig i mine forberedelser og min håndtering av de grensetilfellene der intervjuet grenset mot det terapeutiske.

Min forforståelse

Kravene om at forskeren skal forlate sin egen verden og arbeide ut i fra et prinsipp om ”ikke – viten” og objektivitet, kan leses som et uttrykk for at forskerens subjektive forforståelse representerer en feilkilde som sperrer for tilgangen til andre aktørers meningsforståelse. Den hermeneutiske vitenskapstradisjon fokuserer imidlertid ikke bare på hvordan man skal få tilgang til intervjupersonenes mening og kontekst, men også på fortolkerens kontekst. Fra et slikt perspektiv, blir kravet om ”ikke – viten” og objektivitet i studiet av samfunnsmessige og kulturelle fenomen ikke bare problematisk, men umulig. Forskerens subjektive forforståelse ses ikke som en feilkilde som sperrer for innsikt, men som en forutsetning for innsikt (Paulgaard, 1997). Berit Bae sier at vi ikke ”greier å oppfatte noe der ute uten at vi samtidig fortolker og gir mening for oss selv” (Bae, 1996).

Innlevelse og empati

For Georg H. Mead er bevissthetens evne til å innta den andres perspektiv (Role-taking), et grunnleggende aspekt når det gjelder evnen til kommunikasjon (Fog, 1999, s. 37). I empatien kan forskeren identifisere seg med intervjupersonens verden, men trekke seg tilbake og vurdere hans perspektiv og hans verden (Fog, 1999, s. 37). Empatien skiller seg fra sympatien ved at den har et vesentlig aspekt av objektiv eller virkelighetsnær erkjennelse i seg (Katz, 1963). Fog (1999, s. 42) hevder at det er den empatiske forståelsen som må være til stede og bære det kvalitative forskningsintervju.

Ettersom utgangspunktet i en intervjuundersøkelse nettopp er intervjupersonenes fenomenologiske opplevelse, er den empatiske forståelsen av ham og det han sier en simpel nødvendighet (Fog, 1999). For meg var empati og innlevelse et nødvendig og viktig utgangspunkt under intervjuet. Dette kommer jeg tilbake til.

Kjennskap - legitimitet

Jeg hadde nærhet til problematikken på forhånd, i og med at jeg selv var inne i en barnløshetsprosess på det tidspunktet. Jeg hadde kjennskap til de ulike befruktningsteknikkene og de ulike behandlingsformene ved sykehuset. Jeg hadde også kjennskap til de ulike medisinske fagbegreper som benyttes, slik at vi kunne snakke samme

”språk”³. De som arbeidet ved Avdeling for barnløse ved Regionsykehuset i Trondheim var felles kjente, og vi kunne i dialogen bruke deres fornavn. Denne nærheten skapte et felles utgangspunkt som i begynnelsen av intervjuet åpnet for dialogen mellom oss. Kjennskapen til temaet ga meg på en måte legitimitet for å ta opp dette temaet med dem.

Kjennskapen til temaet, behandlingsmetodene og de medisinske begrepene kan føre til at man lett overser mer grunnleggende ting, fordi man tar for gitt at også andre har den samme basiskunnskapen som en selv. Bevissthet omkring bruken av begreper og mine egne kunnskaper om temaet var derfor viktig under intervjuene. Jeg var også bevisst faren for at mitt personlige kjennskap til problematikken, kunne bidra til at min forståelse av andres situasjon ble knyttet til mine egne følelser og opplevelser, der jeg ble på leting etter opplevelser som var felles med min egen.

Likeverdige partnere

Som person er jeg både direkte og åpen. Det har selvsagt både positive og negative sider. En positiv side er at jeg ikke er redd for å stille spørsmål som er intime og vanskelige. Det at jeg er åpen og direkte gjorde at intervjupersonene også åpnet seg og var villige til å snakke om sin ufrivillige barnløshet. Jeg tror nettopp dette bidro til at det terapeutiske i intervjusituasjonen ble mer synlig. Jeg lot det skje bevisst, fordi jeg så at det ga dem noe igjen. I tillegg til å vise empati og forståelse, var det å fremstå som likeverdig partnere under samtalen et viktig utgangspunkt for mine intervjuer.

Jeg hadde som utgangspunkt en formening om at den subjektive forforståelsen til forskeren ofte er en forutsetning for innsikt hos intervjupersonene. Mitt *kjennskap til temaet* gjennom egne erfaringer var et viktig utgangspunkt for å kunne gi intervjupersonene trygghet i forhold til at vi var *likeverdige partnere* under samtalen. Samtidig ga min kjennskap til temaet *legitimitet* i forhold til å nærme seg intervjupersonenes private og følelsesmessige opplevelser. *Empati og forståelse* la et grunnlag for en åpen dialog mellom oss. Det var disse egenskapene i min forforståelse som også ble viktige i min håndtering av de mer terapilignende situasjonene under intervjuene. Det kommer jeg tilbake til.

Det terapeutiske intervju/situasjon og moralske/etiske aspekter

Det er viktig å skille mellom et *terapeutisk intervju* og en *terapeutisk situasjon* i et kvalitativt intervju. I det terapeutiske intervju er hensikten å hjelpe pasienter med emosjonelle og psykiske problemer ved at terapeuten fortolker utsagn og det pasienten forteller med sikte på endring. Terapeuten bruker bestemte teknikker og stiller bevisst spørsmål med tanke på dette. En terapeutisk situasjon kan derimot oppstå uten at intervjuer bevisst legger opp til det. Den kan følge som en konsekvens av å samtale rundt et følelsesmessige tema.

³ IVF (In vitro fertilisering) prøverørsbehandling, AID (Artificial insemination by donor) kunstig befruktning med sæd fra giver, AIH (Artificial insemination with husbands sperm) kunstig befruktning med sæd fra mannen er eksempler på dette.

Den terapi - lignende situasjonen som kan oppstå under et intervju trenger ikke nødvendigvis å oppleves som et forstyrrende element i intervjuet. Det kan også oppleves som en naturlig del av intervjuet og som en forutsetning for å komme i dybden av de opplevelser som intervjupersonene sitter inne med.

Problemstillingene vil i større eller mindre grad være til stede i et hvert dyptgående intervju, og er ofte et meget konkret og merkbart dilemma: her kommer jeg som intervjuer, og den personen som jeg sitter i samtale med, har velvillig stilt seg til rådighet for meg og mitt behov for empirisk materiale. Hvor personlige og nærgående spørsmål kan jeg stille ham? Hvilke områder i hans liv kan jeg tillate meg å be om at han åpner opp for? Hvor mye kan jeg kreve av en person, uten at han får noe tilbake?

Etiske aspekter

Et sentralt etisk aspekt i situasjoner der intervjuet nærmer seg en terapeutisk situasjon, blir hele tiden bevisstheten omkring avveiningen av mulig nytte for prosjektet mot mulig skade eller ubehag for intervjupersonen. Dette innebærer at det i intervjusituasjonen må anvendes stor grad av skjønn i vurderingen av akseptabel risiko.⁴

I mitt prosjekt var det viktig å informere om undersøkelsen. Det var viktig å avklare at dette intervjuet ikke var et ledd i behandlingen, at de fikk informasjon om de tema vi skulle innom og at de selv bestemte hva de ville svare på. Informasjonen på forhånd ble gitt for at paret kunne avklare om det var tema de ikke ville eller orket å snakke om på forhånd, eller hvordan de skulle håndtere ting de i realiteten var uenige om.

Konfidensialitet var også en viktig forutsetning for intervjuene. At de skulle føle seg trygge på at den informasjonen de kom med, ikke skulle knyttes til dem som personer i formidlingen og publiseringen av prosjektets resultater. Vurdering av konsekvenser av ny viten, for feltet og for intervjupersonene, ble også tatt med i betraktningen.

Det etiske aspektet som det er viktig å ta hensyn til i de grensetilfellene som kan oppstå, er at forskeren hele tiden er klar over at intervju omkring et personlig og følelsesladet tema nettopp kan utløse prosesser hos de som blir intervjuet. Kvale (2000) foreslår i sin bok å ha en skolert person for hånden som kan hjelpe intervjueren med å håndtere slike ting.

Eksempler på en terapeutisk situasjon i mine intervju

Det er viktig å poengtere at de ufrivillig barnløse opplever og mestrer sin situasjon forskjellig. Det kommer også til uttrykk i intervjusituasjonen. For flere av intervjupersonene var det en stor påkjenning å snakke om sine opplevelser. Noen av intervjupersonene brøt sammen i gråt under intervjuene, fordi ”følelsene tok overhånd”. Parene beskriver særlig sorgen ved det å

⁴ Om forskningsetikk – noen generelle retningslinjer av Professor Knut Erik Tranøy, Senter for medisinsk etikk, Oslo [http:// www.etikkom.no/NEM/REK/forskmensk.htm](http://www.etikkom.no/NEM/REK/forskmensk.htm)

ikke få barn som sterk. To sitater er tatt med for å illustrere dette. En kvinne, vi kan kalle henne Grethe, sier det slik:

”Sorgen er der hele tida. Jeg føler at sorgen gjør at jeg ikke kommer videre i livet mitt. Jeg tenker på det så mye... hver dag.. mange ganger hver dag. Ikke bare på det å få barn, men også det å ha noen å bry seg om. Jeg savner en familie. Jeg klarer aldri å akseptere det å ikke få barn. Jeg vet at jeg kanskje må akseptere det, at jeg må jobbe meg ut av det, men jeg klarer det ikke alene.”

Mannen til Grethe sier:

”Jeg ser jo hvordan hun blir når hun holder på med forsøkene. Jeg ser at det ikke er bra for henne. Og jeg spør ofte meg selv om hvorfor vi holder på med dette, vi som hadde det så bra før. Jeg ser jo at hun har forandret seg siden vi startet med behandlingen. Før var hun en impulsiv og glad jente, som smilte med hele seg. Hun smiler ikke så ofte lenger. Jeg tenker ofte tilbake til den tida, og ønsker at hun skal bli slik hun var. Hvor langt skal vi egentlig strekke oss for å få et barn?”

Intervju med et separert par

Et av de parene som jeg intervjuet, var inne i en veldig vanskelig livssituasjon. De var akkurat blitt separert, noe jeg fikk greie på da de møtte til intervju. Likevel ønsket de å stille opp til intervju sammen. Dette intervjuet ble en stor utfordring både for dem og for meg. I tillegg til å samtale om et privat og følsomt tema, måtte jeg hele tiden være på vakt med tanke på den situasjonen de var inne i.

Det første jeg stilte spørsmålstegn ved, var deres motiver for å stille opp sammen. Spesielt da de fortalte at barnløsheten var årsak til separasjonen, stusset jeg litt. Hva ventet de seg av dette intervjuet? Det var mannen som i størst grad hadde et ønske om barn da de startet forsøkene med å få barn. Hun hadde ikke store ønsker om barn på det tidspunktet. Da de oppdaget at de ikke kunne få barn som forventet, oppsøkte de lege. Tette eggledere hos henne var den diagnosen de hadde fått. De fikk tilbud om prøverørsbehandling og gjennomførte ett forsøk uten å lykkes. At hun var ”skyld” i barnløsheten skapte store problemer for henne.

Det var hun som insisterte på separasjon. Hun begrunnet det med at hun var 34 og han var 29. Hun ville at han som var yngre enn henne skulle få muligheten til å få barn med en annen, fordi hun visste at han ønsket seg barn veldig sterkt. Til henne hadde han sagt at han skulle bli pappa før han var 30 år. Hun kunne ikke bidra til å realisere hans mål. På spørsmål om det var skyldfølelsen overfor mannen som var årsaken til at hun tok dette så hardt, sa hun:

”Ja, jeg har jo gått fra ham, nå da, og det er jo hovedsakelig på grunn av dette. Det er jo dette som slet mest på parforholdet. Livredd for å prøve nye forsøk og... jeg var redd for å mislykkes både for hans del, men også for min egen del. Jeg synes at det å få barn er en rettighet som alle sammen har.... Men egentlig tror jeg at jeg tenkte mer på han enn på meg selv. Veldig fortvila liksom, over at jeg ikke kunne gi ham barn.”

Igjen dukker spørsmålet om skjulte motiver for å stille opp på dette intervjuet sammen? Kunne det tenkes at hun brukte intervjuet eller sin versjon til å få medlidenhet, slik at han skulle trygle henne om å ta ham tilbake og at barn ikke betydde noe for ham? Kanskje var hun usikker på ham og ville høre hvor mye barn egentlig betydde for ham i en intervjusituasjon, der hun regnet med at han kanskje ville uttrykke seg på en litt annen måte enn overfor henne?

Og hvorfor stilte så han opp sammen med henne? Ville han prøve å gi få henne til å innse hvor mye hun betydde for ham? Ville han prøve å få henne tilbake? Ville han gi inntrykk av at barn ikke betydde så mye for ham lenger? Eller kanskje ville han være til stede for å kunne kontrollere og korrigere på hennes utsagn? Deres motiver og hvorvidt de brukte sine utsagn bevisst mot sin partner var viktig å få avklart.

Selv om de nå hadde gått fra hverandre, mente de begge at deres historie var viktig å formidle, fordi historien deres fortalte om én av de mulige konsekvensene ufrivillig barnløshet kan ha. De forklarte at dette hadde vært et felles prosjekt for dem, og de mente det var viktig for samfunnet å få innblikk i hvordan opplevelsene rundt dette kunne være.

Jeg oppdaget ganske fort at det ble vanskelig for dem å skille sorgen over ikke å få barn, fra sorgen over at de nå var separert. Det at de nylig hadde flyttet fra hverandre, preget hele situasjonen. Situasjonen syntes å være vanskeligst for henne, og hun brøt sammen flere ganger under intervjuet. Mangel på kommunikasjon hadde også åpenbart ført til en rekke misforståelser dem i mellom. Hun sier:

”Jeg syntes det var greit å snakke med venner om praktiske ting som foregikk på sykehuset. Hvilke prøver som ble tatt osv. Men følelsene rundt det holdt jeg for meg selv. Jeg synes det hjalp meg på en måte. Ved å snakke om det praktiske kunne jeg skyve alle følelsene rundt det til side. Jeg prøvde på en måte å bagatellisere det hele. Resultatet var jo at vi ikke greide å takle det i det hele tatt. Jeg skulle prøve å virke tøffere enn det jeg var. Det var det dummeste jeg har gjort.”

En rekke ulike synspunkter og misforståelser dukket opp underveis. Hun sa:

” Jeg var litt usikker på han, for jeg visste ikke om han var der for min del, eller om han var der fordi han ønsket seg barn. Vi snakket ikke så mye om det.”

Han sa:

”Jeg var jo der for henne og ikke for resultatet.”

Hun opplevde et behov for å snakke med noen om sine tanker og følelser, han hadde ikke dette behovet. Hun skulle virke tøff og hard, men var egentlig veldig redd og usikker. Han ønsket seg veldig barn, hun var mer i tvil rundt sine egne ønsker. Han syntes hun snakket for mye om barnløsheten til andre, han ønsket ikke å snakke med andre om det. Han ga inntrykk av å være rolig og realistisk, mens hun virket svært urolig og bekymret.

Flere ganger underveis ba jeg om at de selv måtte bestemme tempoet. Jeg sa at vi kunne stoppe intervjuet, ta pauser eller snakke med dem hver for seg dersom det ble for

problematisk. Jeg kunne avbrutt intervjuet der og da, for å skåne både dem og meg i denne vanskelige situasjonen. Likevel syntes jeg det var viktig å få kjennskap til deres historie, fordi den beskrev så godt hvilke konsekvenser barnløsheten kan ha og hvor viktig kommunikasjon og åpenhet i parforholdet er i forhold til mestring.

Vi snakket videre rundt temaet. Det gikk bra, helt til jeg stilte spørsmålet om de følte sorg over det å ikke kunne få barn?

”Ja.. (pause.. hun gråter)... dette blir tøft det...” (hun bryter sammen i gråt.). Båndet slås av.

Jeg går da bort til henne, tar rundt henne og lar henne gråte en stund. Jeg spør om mannen kan hente drikke til henne og setter meg ned på huk og tar hendene hennes i mine og spør hvordan det går og om hun vil at vi skal avbryte intervjuet. Hun skjelver og gråter, men sier at hun vil fortsette intervjuet.

Følelsene hennes var reelle nok, selv om jeg også lett kunne tolke hennes følelsesutløp som et signal til mannen, der hun ønsket å se om han tok initiativ til å nærme seg henne. Tanken på å utsette det hele til de verste følelsene omkring separasjonen har roet seg, slår meg igjen. Men de er så oppsatt på å gjennomføre dette. Jeg ser også at deres opplevelser der og da gir meg mer verdifull innsikt i problematikken enn et jeg kunne fått, dersom vi hadde tatt intervjuet når alt hadde roet seg ned. Å avvise intervjupersoner som føler at de ikke mestrer barnløsheten, ville være uriktig og gi et galt bilde i en undersøkelse omkring mestring av ufrivillig barnløshet. Det finnes jo par som føler at de mestrer dette bra, men det finnes også de som ikke mestrer det like bra.

På spørsmålet om hun opplever barnløsheten som en sykdom, sier hun:

”Ja, jeg blir jo syk av det. Det er jo så mye nerver og sånn i bildet. Dette er jo mest et psykisk problem.”

Under intervjuet opplevde jeg en del verbale undertoner som var rettet mot den andre parten, som en del av den konflikten de var inne i på grunn av separasjonen. Men jeg opplevde at det kanskje hadde vært enda mer påfallende dersom jeg ikke hadde merket noe til den situasjonen de var inne i.

Hun sier:

”Jeg har hele tiden følt at jeg ikke er blitt godtatt av familien din. Jeg innbiller meg at de lettere hadde godtatt meg, dersom vi hadde fått barn.”

Han sier:

”Jeg skjønner ikke hvor du har dette i fra. Du innbiller deg til tider ting som du ikke har grunnlag for å si noe om, synes jeg.”

Hun sier:

”Jeg følte at siden det var min feil at vi ikke kunne få barn, så hadde jeg ingen rett til å hindre han i å få det barnet han ønsket seg.”

Han sier:

”Ønsket om barn var jo der. Jeg har bestandig vært optimist og trodde at dette skulle gå bra. Jeg så jo også en løsning i å adoptere et barn også, dersom det ikke hadde løst seg på andre måter.”

Selv om dette intervjuet var så vanskelig at man lett kunne finne argumenter for å avbryte hele intervjuet, ga dette parets historie meg uvurderlig innsikt i deres opplevelse og mestring av ufrivillig barnløshet. I tillegg ga det meg innsikt i én av barnløshetens konsekvenser.

Forskerrollen - en vandring gjennom personers følelsesliv

Forskerrollen – en grunnoppfattelse

Innledningsvis i Kvaless bok om det kvalitative forskningsintervjuet (2000), presenteres to alternative metaforer for forskningsintervjuerens rolle – som minearbeider eller som reisende. Minearbeider – metaforen viser til oppfattelsen av at det finnes en viten i intervjupersonens indre som venter på å bli avdekket, ubesmittet av minearbeideren. Den alternative reisende – metaforen forstår intervjueren som en forteller, en journalist eller forfatter på tur, som reiser fritt og snakker med de han/hun møter. Den reisende har så en historie å fortelle når han vender hjem. Reisen blir et bilde på erkjennelsen, den som alene ikke kunne føre til ny viten. Det er i møte med andre, ved å vandre sammen med noen, at kunnskapen og meningen kommer til uttrykk. Forskjellen i metaforene ligger i om kunnskap er gitt på forhånd og skal avdekkes, eller om kunnskap skapes. Mitt utgangspunkt for å få tilgang til de ufrivillig barnløse parenes opplevelser, var nettopp å vandre sammen med dem i deres beskrivelser. Samtidig prøvde jeg å være bevisst min egen oppfattelse og rolle som fortolker.

Forforståelsens elementer – en hjelp i håndteringen av de følelsesmessige reaksjoner

Med bakgrunn i forforståelsen starter forskerens tolkning og analyse av det feltet som hun/han undersøker allerede under intervjuet. Det er derfor viktig at forskeren forut for intervjusituasjonen går inn i en selvransakelse for å rydde seg et grunnlag for den metodisk relevante empati (Fog, 1999, s. 89).

Jette Fog sier i sin bok ”med samtalen som utgangspunkt.” side 228 :

..der gives ingen regler og garantier i mellemmenneskeligt samvær, som kan befri én fra risikoen for å begå feiltagelser. Men vi kan gjøre det så godt vi kan, bruke vores sans for hvor grensen går, og det er det bedste vi kan gjøre.”

Mitt utgangspunkt for å leve meg inn i det intervjupersonene fortalte og vise empati, var å akseptere de følelsene som intervjupersonene hadde og ikke såre unødig. For å unngå å såre unødig kan det være en fordel å kjenne til hvilken belastning ufrivillig barnløshet kan være for intervjupersonene. Kjennskap til temaområdet før samtalen finner sted kan derfor være viktig. Under mine intervju opplevde jeg at mitt kjennskap til temaet, åpnet for dialogen mellom oss

og gjorde oss til likeverdige samtalepartnere. Jeg var ikke bare en navlebeskuende forsker som var ”ute etter” deres opplevelser. Jeg var også en medpasient, et medlem av gruppen. Fellesskapsfølelsen dette ga opplevdes positivt i intervjusituasjonen.

Kjennskap, legitimitet, empati og innlevelse og oppfattelsen av min rolle som en ”reisende”, var de egenskapene som lå i min forforståelse. Jeg opplevde at disse egenskapene bidro til en nær kontakt med de barnløse parene. En åpen dialog førte til samtaler rundt tema som bidro til de følelsesmessige reaksjonene som ble til en terapilignende situasjon. De egenskapene som lå i min forforståelse hjalp meg videre til å håndtere de følelsesmessige reaksjonene.

Hva så om jeg hadde hatt en annen forforståelse? Hva om jeg hadde inntatt rollen som ”minearbeider” isteden? Etter all sannsynlighet ville jeg ikke valgt et slikt tema til min hovedoppgave, dersom jeg ikke hadde hatt den forforståelsen jeg hadde. I alle tilfeller ville jeg i hvert fall ikke benyttet det kvalitative forskningsintervjuet som metode, dersom jeg ikke kunne legge opp til en personlig og åpen dialog. Likevel vil det alltid være et spørsmål om i hvor stor grad min forforståelse preget intervjuene og de analyser og tolkninger jeg gjorde.

Subjektivitet gir høy grad av objektivitet

I et kvalitativt forskningsintervju kan man ikke nøye seg med å være tilskuer eller tilhører. I et kvalitativt intervju må man engasjere seg og delta aktivt i samtalen. Man bruker da sin subjektivitet for å oppnå høyere grad av objektivitet (Fog, 1999, s. 80). Som Jette Fog (1999) skriver; *”intervjueren ser med de øynene hun har”*.

Det er 10 år siden disse intervjuene ble foretatt. Som hovedfagsstudent var jeg en relativt uerfaren som intervjuer. Det kan derfor virke banalt å fremstille seg selv som en ekspert som har legitimitet til å gi råd til andre. På den ene siden lærte jeg mye om min egen rolle som forsker og om det å intervju. På den andre siden har jeg også gjennom senere forskning fått bekreftet de erfaringene jeg gjorde den gang. Jeg vil derfor mene at mine erfaringer den gang er høyst relevante og nyttige. Det jeg erfarte da, har gitt meg en innsikt som jeg nå kan se litt mer i perspektiv, fordi jeg har utviklet meg både som forsker og forhåpentligvis som menneske. Et bilde på denne utviklingen kan være mine egne følelser og reaksjoner på det første følelsesmessige utbruddene og de reaksjonene som jeg opplevde senere. Den selvransakelsen som Fog (1999) nevner som viktig i sin bok, var høyst relevant i min situasjon som intervjuer. Jeg ble nødt til å ta mine egne følelser og reaksjoner under intervjuene alvorlig for å bli dem bevisst og for at jeg kunne dra nytte av dem i senere intervju. Da jeg under de første intervjuene opplevde at intervjupersoner brøt sammen i gråt, tenkte jeg; hjelp, hva er dette, hva er det jeg utsetter person for og hvordan skal jeg håndtere dette? Etter at jeg hadde opplevd ett følelsesutbrudd, ble jeg derimot mer forberedt. Jeg ble mer forberedt på egne reaksjoner og mine evner til å håndtere situasjonen. Jeg ble mer trygg på meg selv og min egen håndtering av situasjonen etter hvert som jeg fikk mer erfaring.

Slik som de ufrivillig barnløse var eksperter på sin egen opplevelse, er også jeg ekspert på mine erfaringer og opplevelser som intervjuer. Erfaringene som jeg gjorde meg da, har jeg hatt bruk for også i andre sammenhenger og i andre intervjusituasjoner i senere prosjekter.

Andre faktorer som var viktig for å skape tillit og åpenhet under intervjuene

De elementene som lå i min forforståelse var viktig i forhold til å opprette god kontakt med intervjupersonene. I tillegg opplevde jeg at det å *avklare forventninger, skape en trygg atmosfære, bidra til myke overganger og ta pauser* var viktig for kontakten mellom meg og de ufrivillig barnløse parene.

Med tanke på å trå litt varsomt i et uutforsket terreng, var det en fordel å intervju parene sammen. Ved at de var to, kunne de hjelpe og støtte hverandre både underveis og etterpå, dersom de hadde behov for det. Dette var et felles problem/prosjekt for de parene jeg intervjuet, der jeg var ute etter fellesopplevelsen. Når jeg intervjuet dem sammen, kunne de utfylle hverandre i den historien de fortalte. Samtidig som de kunne formidle sine ulike aspekter og ulike opplevelser knyttet til de tema vi snakket om.

De motforestillingene jeg hadde i forhold til å intervju paret sammen, var knyttet til den påvirkningen de kunne ha på hverandre under intervjuet. Når de ble intervjuet sammen kunne de vegre seg for å si noe som såret den andre parten eller ting som ikke var drøftet dem i mellom på forhånd. Samtaler rundt ting de ikke var enige om, kunne gjøre at det oppsto spenninger i intervjusituasjoner, som ble hengende igjen også etter at intervjuet var ferdig. Man kunne meget mulig risikere at den ene parten var så dominerende i intervjusituasjonen, at den andre parten ikke kom til ordet. Faren var også tilstede for at den ene parten kunne utvise negative holdninger til forskningsprosjektet, som i sin tur smittet over på den andre eller det kunne være slik at den ene parten overtalte den andre til å delta. I tillegg er det krevende for intervjuer å skape en trekantdialog, der alle føler seg trygge og som likeverdige samtalepartnere. Dette med å være likeverdige samtalepartnere blir spesielt viktig i en trekantdialog som består av to kvinner og en mann. For meg, som kvinne, var det naturlig å føle meg mest på bølgelengde med kvinnen, fordi jeg lettere kunne identifisere meg med hennes følelser og utsagn. I tillegg blir temaet som intervjuet dreide seg om ofte oppfattet som et kvinneproblem, i og med at det er kvinnen som er gravid og føder barn. Derfor var jeg spesielt oppmerksom på at også mannen ble oppfattet som likeverdig samtalepartner og i størst mulig grad inkludert i samtalen.

Forut for en intervjusituasjon vil både intervjuer og de som skal bli intervjuet skape seg noen forestillinger om hvordan dette blir. Jeg opplevde det derfor som veldig viktig å starte intervjuet med å fortelle om de forventinger jeg hadde til intervjuet, slik at intervjupersonen ble trygg på rammene rundt intervjuet. Noen intervju foregikk hjemme hos parene. Det at jeg var gjest i deres hjem, skapte trygghet for dem. I de intervjuene som foregikk på mitt kontor, forsøkte jeg å lage en koselig ramme rundt intervjuet ved at jeg hadde kaffe og kaker, duk og plante på bordet osv.

En myk overgang både før og etter intervjuet var viktig. Jeg brukte tid på å avrunde intervjuet etter at båndet var slått av, slik at intervjupersonene fikk omstille seg. Å åpne opp for sine innerste tanker og følelser, kan sette i gang prosesser hos intervjupersonen som kan forsterkes når intervjuet er avsluttet. Vi brukte derfor god tid etter intervjuet på å roe ned ved å gjennomgå samtalen og diskutere deres inntrykk av intervjuet. Gradvis flyttet vi fokuset over på andre tema før vi avsluttet.

Jeg tok pauser når det ble for tøft, og lot intervjupersonene selv bestemme farten og om intervjuet skulle avbrytes. Enkelte ganger ble båndopptakeren slått av, slik at intervjupersonen fikk hentet seg inn igjen, fikk grått litt og jeg fikk trøstet litt. Ut i fra et vitenskapelig synspunkt, vil mange kanskje si at jeg ikke viste den nødvendige distanse til problematikken, at jeg levde meg for mye inn i det. Å imøtekomme de følelsesmessige reaksjonene var ved flere anledninger helt nødvendig for å kunne skape den nødvendige tillit og nærhet for å fortsette intervjuet og til å få den innsikten jeg faktisk fikk.

Terapeutiske situasjoner som en naturlig del av et kvalitativt intervju

I kvalitativ forskning blir et bredt spekter av forskerens ressurser brukt, både personlige og faglige. Det finnes ikke noen oppskrifter på hvordan man anvender disse ressursene, og alle må finne frem til sin egen tilnærming (Gudmundsdottir, 1992). De fleste kvalitative forskere vil være enig om at forskeren selv er det viktigste instrumentet. Derfor ligger også svakheten ved intervjuetoden ved selve intervjuerskapet, forskeren selv. Redskapet er sårbart både i forhold til antakelser og kommunikasjonsevne (Jernes, 2000).

Selv om vi ikke er utdannet terapeuter, kan vi lære mye av det terapeutiske intervjuet. Kvale (2000) hevder at evnen til å lytte er viktig i et terapeutisk intervju. Vi kan gjennom en større kjennskap til det terapeutiske intervjuet også trene oss opp til å tolke mening i utsagn. Vi kan lære om mellommenneskelige relasjoner og det å ikke være redd for det ekstreme, det som skiller seg ut, det som er annerledes.

I metodelitteraturen fremstilles ofte den terapeutiske situasjon i et intervju som noe negativt, som noe man alltid bør forsøke å styre unna. Å leke terapeut, med et bevisst formål å påvirke de aktuelle intervjupersonene er selvsagt negativt, både i etisk forstand, men også i forhold til undersøkelsens validitet. Men medmenneskelighet, empati, innlevelse og interesse i forhold til det intervjupersonene forteller er noe alle mennesker kan utvise. I den forstand er vi alle terapeuter. Å få gråte litt og lette på trykke kan bidra til mye god forskning.

Referanser

- Bae, B. (1996). *Det interessante i det alminnelige*. Oslo. Pedagogisk forum.
- Fog, J. (1999). *Med samtalen som utgangspunkt. Det kvalitative forskningsinterview*. Akademisk Forlag A/S. Danmark.
- Gudmundsdottir, S. (1992). *Den kvalitative forskningsprosessen*. Artikkel i Norsk pedagogisk tidsskrift nr.5 s. 266-276.
- Jernes, M. (2000). *Kognitiv mesterlære. Skriftlig og muntlig veiledning i praksis. Samtale som forskningsmetode for å få tak i studentenes opplevelse av sin læringsprosess*. Universitetet i Bergen.
- Katz, R.L. (1963). *Empathy. Its nature and uses*. London: The Free Press of Glencoe.

- Kvale, S. (1990). Det kvalitative interview. I: I. Andersen (red.): *Valg af organisationssociologiske metoder – et kombinationsperspektiv*. København: Samfundslitteratur.
- Kvale, S. (2000). *Interview. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København. Hans Reitzels Forlag. ISBN 87-412-2816-2.
- Lalos, A. m.fl (1985). *The wish to have a child. A pilot study of infertile couples*. Umeå. Sweden.
- Paulgaard, G. (1997). Feltarbeid i egen kultur. Innenfra, utenfra eller begge deler? I: E. Fossåskaret: *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Sundby, J. (1998:42). Psychological consequences of unwanted infertility, its investigation and treatment. *Nordisk Psykiatri Tidsskrift* (s. 29 – 33).
- Tønseth, C. (1992). *Sorgen er der hele tida. Om mestring av barnløshetens mange tap*. Hovedoppgave i sosiologi. Institutt for sosiologi og statsvitenskap. Universitetet i Trondheim.